

Tjaša Rotar

Gostinski lokali na Jesenicah v obdobju od konca 19. stoletja do druge svetovne vojne

ROTAR Tjaša, diplomirana etnologinja in kulturna antropologinja, Kežarjeva 37, 4270 Jesenice; rotar.tjasa@gmail.com

640.416(497.4Jesenice)

GOSTINSKI LOKALI NA JESENICAH V OBDOBJU OD KONCA 19. STOLETJA DO DRUGE SVETOVNE VOJNE

Članek prikazuje dogajanje v jeseniških gostilnah v obdobju od konca 19. stol. do 2. svetovne vojne. Gostinske lokale izpostavlja kot pomembna središča družabnega življenja, prostore srečevanja, druženja, zabave, sprostitve po napornem delu pa tudi pijančevanja in »nemoralnosti«. Pri zahanjanju v gostilne se lepo kažejo nacionalne in politične delitve na Jesenicah, z delitvijo na imenitnejše lokale in lokale za »rajo« pa tudi socialne razlike v tem industrijskem naselju.

***Ključne besede:** gostilne, Jesenice, družabno življenje, nacionalne in politične delitve*

ROTAR Tjaša, BA Ethnology and Cultural Anthropology, Kežarjeva 37, 4270 Jesenice; rotar.tjasa@gmail.com

640.416(497.4Jesenice)

GUEST-HOUSES IN JESENICE BETWEEN THE END OF THE 19TH CENTURY AND THE SECOND WORLD WAR

The article describes everyday-life in guest-houses around Jesenice between the end of the 19th century and the start of the Second World War. It features guest-houses as important centres of social life, as places for meeting people, having fun and relaxing after a tiring day, as well as places of tippling and "immorality". The clientele of a particular guest-house provided a good reflection of the national and political divisions in Jesenice. The division of guest-houses into the more eminent ones, on the one hand, and those for the "commoners", on the other, is also indicative of the social differences in this industrial settlement.

***Key words:** guest-houses, Jesenice, social life, national and political divisions*

Hauptmanova gostilna (kasneje na tem mestu hotel Korotan)

Gostinski lokali so bili eno od najpomembnejših središč družabnega življenja na Jesenicah,¹ tako do druge svetovne vojne kot po njej. Na prelomu iz 19. stol. v 20. stol. je za Jesenice nastopil velik razcvet, pospešen razvoj železarstva in močno priseljevanje prebivalstva. Hkrati s tem so se pričele množiti tudi gostilne, točilnice («pajzlni», «pajzli»), kavarne, restavracije, hoteli.

Poročevalec *Slovenskega naroda* tako ob gradnji nove tovarne na Jesenicah zapiše: »... zida se veselo, to je, gospodje podjetniki in dobro plačani njih inženirji so dobre volje, delavci pa nikakor ne. Ti siromašni sužnji delajo od pete zjutraj do osme ure zvečer za gorostasno plačo 60 krajcarjev. Naravna posledica temu je, da se jako pridno menjajo na posebno korist krčmarjev, pri katerih ostajajo dolžni ...«²

Tudi ob gradnji karavanškega predora so gostilne cvetele. »Po cestah /.../ so furmani furali velike sode sladkega vinca, ki je ob plačilnih dnevih teklo skoraj v potokih. /.../ Jeseničani so takrat služili lepe denarce, peli, pili, politizirali, se zabavali in plesali.«³

Potrebe po gostinskih lokalih so bile velike, tako delavci kot pripadniki višjih slojev so bili

¹ Gre za naselja Jesenice, Sava in Plavž, ki so se leta 1929 združila v mesto Jesenice.

² *Slovenski narod*, 21. 6. 1889, V: Aleksander Rjazancev, 'Razpad fužin in nastanek metalurške industrije na Jesenicah.' V: Franc Konobelj (ur), *Jeklo in ljudje: Jeseniški zbornik I.*, Jesenice 1964, str. 37–38.

³ *Tovarniški vestnik KID*, 15. 6. 1938.

v njih nastanjeni, abonirani za kosilo; tu so iskali družbo, razvedrilo, predvsem pa kratko pozabo vsakodnevnih tegob. Iskanje alkoholne omame po težaškem delu je najbrž kar značilna lastnost industrijskih in rudarskih naselij, med katere so brez dvoma spadale Jesenice.

Janez Evangelist Krek je v svojem govoru na Jesenicah leta 1904 dejal, da ljudje pijejo žganje, ker vlada socialna stiska in nimajo denarja, dopisnik *Slovenskega naroda* pa mu ugovarja: »Ljudje hočejo biti pijani

kakor klade, in iz tega razloga pijejo šnops. Za eno krono se dobi več piva ali vina, kakor ga je za žejo in užitek potrebno, ali ker od te pijače še noben odrasel človek ni pijan, zato dajejo ljudje to krono raje za šnops.«⁴

Tovarniški vestnik 35 let kasneje svari: »Gotovo je še mnogo več tistih in takih, ki so bolj vneti odjemalci po pivnicah, kot pa odjemalci v knjižnicah, četudi tisto večno lizanje alkohola uničuje zdravje in krade denar delavskim družinam, medtem ko knjiga izobražuje in lepša življenje. Res da človek po prečitaniu knjige ni tako veličastno navdušen za podjetnost in recimo še 'ljubezen' kot pa po izpitih litrih v gostilnah, toda knjiga izobražuje in pomeni napredek v vsem.«⁵

Obiskovalci gostiln niso bili samo tovarniški delavci. Tako na primer tudi zaposleni v trgovinah v začetku stoletja tožijo, da jim ob težkih delovnih pogojih in pomanjkanju prostega časa za razvedrilo ostane le gostilna: »Ako hoče poiskati razvedrila (uslužbenec v trgovini, op. p.), iti mora, hočeš ali nočeš, tote nihče ne vpraša za istim po gostilnah, da potem navadno prikolovratiš z baroko domov. S tem pa škodimo sebi in trgovini svojega šefa, ker nas drugi dan gledajo ljudje zaspane in zdelane.«⁶

⁴ *Slovenski narod*, 21. 5. 1904.

⁵ *Tovarniški vestnik KID*, 15. 1. 1939.

⁶ *Jeseniška straža*, 21. 1. 1905.

Kljub temu se je leta 1905 napovedovalo tudi odprtje pivnice za abstinente,⁷ vendar ni znano, ali je do tega res prišlo.

Želja gostilničarjev po zaslužku je bila kajpak velika. Gostilne bi se najbrž še bolj razmahnile, če ne bi gostilničarji, pogosto pomembnejši Jeseničani, skušali zatirati konkurenco, kar jim glede na njihove politične funkcije ni bilo težko. Pa še vseeno lahko na Jesenicah naštejemo celo vrsto gostinskih lokalov. Skozi čas so se lastniki in imena menjali, število lokalov pa je bilo še vedno veliko.⁸

Na Jesenicah so pred 2. svetovno vojno popili največ vina, saj je bilo cenejše od piva. »Jeseničani /.../ so se zadnja leta vrgli bolj na vinski 'zos' in konsum piva od leta do leta pada.«⁹ Največ se je popilo dalmatinca. Tudi nekaj jeseniških gostilničarjev je prišlo iz Dalmacije. Stregli so z vinom, ki so ga poceni dobili iz domačih krajev.

»Uradne številke na občini izpričujejo, da smo na Jesenicah v preteklem letu popili 120.132 l vina, 1.445 l vinskega mošta, 23.217 l piva, 2.469 l špirta, 2.951 l žganja, 891 l ruma, 976 l likerjev. Seveda pa ti uradni podatki še niso vsi. Že to, kar je uradno ugotovljeno, bi po približni prodajni ceni stalo okrog 2 milijona Din. Napram številkam v prejšnjih letih je to tako malo, da smo začudeni na občini ponovno iskali informacij. Če bo šlo tako

⁷ Slovenec, 11. 11. 1905.

⁸ Malo pred 2. svetovno vojno so bili na Jesenicah in na Javorniku naslednji gostinski obrati (seznam ni popoln): Čufar, Klinar, Marič, hotel Pošta, Hrvat/Hrvat, kavarna Pariz, Čop, hotel Triglav, hotel Korotan (prej Kavarna Novak), Mesar, Tancar, hotel Paar, Peklar, Kolodvorska restavracija – »Štacijon«, Dalmatinc, Brenc, Katokombe v Krekovem domu, Markot, Gostinčar, Herman, Kalan, Monte Carlo, lokal v Sokolskem domu, Kobal in Pri zvitem rogu (»na ime g. Putschögla Peter Rozman«; Slovenski narod, 6. 4. 1905), slaščičarna Arnež, Lasan, vinotoč »Pajzl«, Rauhekar, Kazina, Delavski dom – Pr' Jelen', Markež, Brunar, Zavrl, (nekako od tu Javornik) Mencinger, Rabič, Hafnar/Bajželj, Leskovec, Čebular, Mulej, Pr' Konič – torej okrog 40 lokalov. Še ostale gostilne, katerih imena sem zasledila: gostilna Sitar, kavarna Čop, Balohova gostilna, Ferjan, Schrey – Šraj, Treven, tovarniška kantina na Savi, Natalija Kraup (Javornik), Štravs (Javornik), Arh, Jelenc, Tršan, Pergler, Višnar, kavarna kavarnarja Valjavca, pri Andrejčku (Sava), Pri peku (Sava), pri Rožmanu, pri Flajškarju, Kovač. Najstarejša gostilna na Jesenicah naj bi bila pri Lenartku na Murovi (Anton Žerjav, Spominski zapiski, Po zbranih spomilih ustnega izročila spisal v letih 1981 do 1991. Gornjesavski muzej Jesenice. Str. 37.)

⁹ Tovarniški vestnik KID, 15. 6. 1939.

naprej, potem se še dolgo ne bo izpolnila odločna volja, g. Toneta, ki je pred nekaj leti poslušal pridigo g. župnika, v kateri je isti bičal, da smo v letu prej uničili za nad 4 milijone Din alkoholnih pijač. Ko je g. Anton prišel iz cerkve, je rekel ganjen od trdnega sklepa poboljšanja: 'Ne sme biti več tako! To leto so bomo potrudili, da ga pospravimo za 5 milijonov!'«¹⁰

Zelo priljubljeno pivo v začetku 20. stol. je bilo Eiswasser. »Nemška pivovarna Kern se je s pivom, t.i. Eiswasser vsilila na Jesenice. Njen depozi-ter Valjavec pri prodajanju te pive dela propagando za Jeseniško stražo in Sokola, ter je sam navdušen Sokol – kdor zna pa zna svoj kšeft!«¹¹ Zastopnik pivovarne Union na Jesenicah je bil do 2. svetovne vojne Franc Pavlin, s sifonom pa je gostilne oskrboval hotelir Franc Paar.¹²

Gostilničarji so bili prevejani. Ne le, da so vino radi blagoslavljali z vodo, tudi pri pivu so skušali prihraniti. »Strožja kontrola nad jeseniškimi vino- in pivotoči bi bila potrebna. Zlasti poleti bi bilo treba prepovedati, da se prodaja že enkrat prodano in ne izpito pivo.«¹³

Lokali so z bolj ali manj pestrim dogajanjem pritegovali različne skupine prebivalstva.

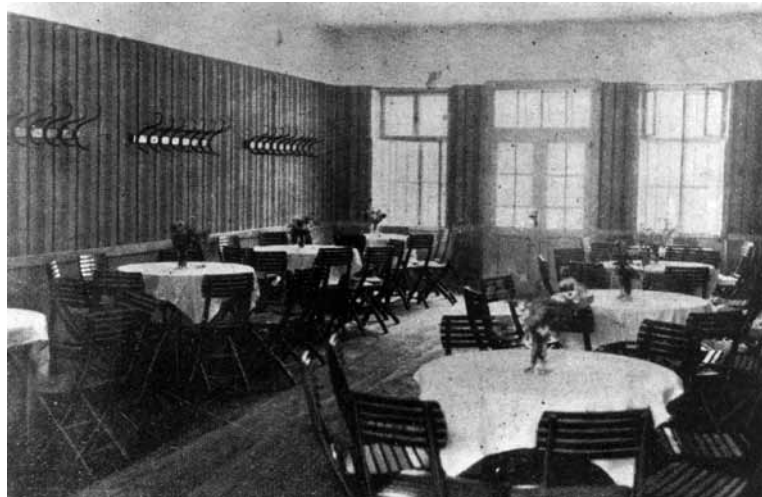
Delavci so v bližnje gostilne zahajali na kozarček po »šihu«. Predvsem starejši delavci, ki so delali v obratih z najtežjimi delovnimi pogoji, si tega menda nikakor ne bi pustili vzeti. Kozarček se je kaj hitro lahko raztegnil v nekaj ur prijetnega druženja. To ni prav nič veselilo žena, saj se je marsikdaj zgodilo, da je opiti mož postal nasilen, pa še večino plače je pustil v gostilni. Neredko je na plačilni dan s prejetim denarjem komaj poravnal dolgove, ki so se mu v gostilni nabrali od prejšnje plače. Gostilničarji so si oblizovali prste, delavske družine pa so tako kaj hitro zabredle v hudo stisko, kljub temu da so bili delavci v železarni vsaj med obema svetovnjima vojnama dokaj dobro plačani. Menda so nekatere ženske na plačilni dan takoj prestregle može pred tovarno,

¹⁰ Na mejah, 1. 2. 1937.

¹¹ Slovenec, 4. 3. 1905.

¹² Gornjesavski muzej Jesenice, Anton Žerjav, Spominski zapiski, Po zbranih spomilih ustnega izročila spisal v letih 1981 do 1991, str. 97.

¹³ Na mejah, 15. 8. 1938.

Mala dvorana v Delavskem domu

da so jim pobrale vsaj nekaj denarja, preden so ga odnesli naravnost v gostilno.¹⁴ Precej otrok je kar dobro poznalo vse bližnje gostilne, saj so jih matere pošiljale iskat očete, če teh predolgo ni bilo domov. Nekateri možje so bili kar stalni gostje določenih lokalov – »Dragi Štefan /.../ na Jesenicah se kaj prikaži. Dobiš me pri Dalmatincu, pa tudi v kavarni lahko povprašaš zame ...«¹⁵

Poleg tega, da so v gostilnah pili in jedli,¹⁶ so gostje lahko brali dnevno časopisje¹⁷ in razpravljali o novicah, kartali, šahirali, ponekod pa še balinili. Razen burnih razprav se je v gostilnah tudi pelo, včasih je kdo zaigral na harmoniko ali kak drug instrument. Nekateri gostilničarji so prirejali kar redne plesе ob glasbi lokalnih glasbenikov, predvsem ob sobotah in nedeljah. Del ponudbe so bila silvestrovanja, pustovanja in druge veselice, seveda le v določenih lokalih. Imenitnejši lokali so nudili gostom zabavo ob živi ali pa vsaj »reproducirani« glasbi. Nekateri jeseniške gostilne so imele še nekaj let med obema svetovnjima vojnoma velike »pojoče omare« – »lajderkasten«, v katere si

¹⁴ »Mož je bil lep in fest, a tudi velik lump. Ker je bil bolj hopsl, je dosti zapravil za drušno. Jaz pa sem bila bolj pametna in ga nazaj držala. Drugače sem ga morala pustit pri miru, ker je tudi poskoču.« (Minka Žejn, V: Zdenka Torkar Tahir, *Razvoj delavskega naselja v Podmežaklji ob današnji cesti 1. maja do leta 1941 (etnološki oris)*. Neobjavljeno diplomsko delo. Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, PZE za etnologijo, Ljubljana 1985, str. 66.

¹⁵ Toti list, 1. 2. 1940.

¹⁶ Nekateri lokali so sloveli po posebnih specialitetah, gostilna Lasan na primer po odličnih sardelicah.

¹⁷ »Agitirajte za naš list! Zahtevajte 'Na mejah' po gostilnah in kavarnah!« (Na mejah, 1. 6. 1937)

vrgel kovanec za 50 par in za nekaj minut je zaigral valček ali polka.¹⁸

Gostilne so bile tudi zbirališče fantovskih družb.

Obisk gostilne je bil pogosto del nedeljskega izleta. Ko se je družina vračala s poti, se je ustavila v kaki gostilni. Družine, fantje in dekleta ter možje so se ustavili na kozarcu vina, lahko se je razvilo kar veselo druženje.¹⁹ »Ven smo hodili vsi štirje (družina z dvema otrokoma, op. p.). Smo šli na Poljane ali na Mežakljo. A največkrat ni bilo denarja. Oče pa,

ki je bil za hece, nas je prepričal. In če smo zbrali le za pol litra vina, smo se odpravili v gostilno na Hrušico.«²⁰

Ob pustu in veliki noči so določene gostilne posegle po dodatnih sredstvih za privabljanje gostov. »Po nekaterih takratnih jeseniških gostilnah, to je po domače pri Rožmanu, pri Flajškarju in seveda pri gostilničarju današnjega hotela Pošta je bilo narezano suho meso ob pustu in velikonočnih dneh na mizah brezplačno, saj ni noben pivec veliko vzel, ker tak dan ga je imel vsak doma zadosti, kajzarji pa si itak niso mogli privoščiti vselej gostilne /.../ S te vrste, v današnjem času imenovane nekakšne gostilniške reklame, pa je vsak pivec s tem naredil navadno več prometa kot drugače, zato so se tega takrat nekatere gostilne še z malo prebivalci vasi in kasneje trga Jesenice kar dobro oprijemale in s tem pritegnile čez prag marsikaterega, čeprav včasih celo malo skopuškega gosta.«²¹

Gostilne so bile pogosto shajališče članov določenega društva. Društva so se s tem izognila stroškom za lastne prostore, gostilničarjem pa je to tudi ustrezalo, saj so člani društva postali stalne stranke, poleg tega so razne društvene prireditve v gostilne pritegnile še širšo javnost. Gostilničarji so bili pogosto vneti člani ali celo ustanovitelji dru-

¹⁸ Žerjav, n. d., str. 37.

¹⁹ denka Torkar Tahir, *Razvoj delavskega naselja v Podmežaklji ob današnji cesti 1. maja do leta 1941 (etnološki oris)*. Neobjavljeno diplomsko delo. Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, PZE za etnologijo, Ljubljana 1985, str. 39.

²⁰ Zofija Bertonec, V: Torkar Tahir, n. d., str. 108.

²¹ Žerjav, n. d., str. 64.

štej.²² V gostilnah so se tako vrstili sestanki članov društva, občni zbori in razne prireditve – predavanja, politična zborovanja, glasbeni nastopi, dramske predstave in druge kulturne prireditve, plesi in veselice.²³

Nemško-slovenski spori v začetku 20. stoletja so sprožili nastanek prav posebnega društva – »Kosmatinskega kluba«, ki je tudi zasedal v gostilni. Jeseniška straža o njem poroča takole: »Kosmatinski klub. Na Jesenicah se je ustanovil poseben kosmatinski klub, ki šteje danes že nad 40 članov. Ustanovil se je zato, ker imamo švabskega brivca, kateremu se Slovenci ne pustimo več briti. Bril bo le še tistega, ki je pri 'Sonnenwendfeier' (odmevna prireditev turnvereinovcev, op. p.) na Planini skalkal v žaklju ter z ustmi klobase lovil, potem Trefelika, viteza Wolfamter Paarovega 'pubiča'«. ²⁴

»Jeseniški kosmatinci so imeli svoj izvenredni občni zbor na sveti večer v gostilni g. K. Višnarja na Jesenicah. Sklenili so, da se klub razpusti, kakor hitro pride slovenski brivec, dotlej pa ostanejo brade nedotaknjene. Pri tej priliki se je nabralo tudi za družbo sv. Cirila in Metoda 8 K.«²⁵ Kosmatinci so se razšli čez dobrega pol meseca, ko je na Jesenicah odprl lokal slovenski brivec.²⁶

Gostilne med prvo svetovno vojno

Med prvo svetovno vojno družabno življenje na Jesenicah ni zamrlo, tudi v gostilah ne. Se je pa krepko spremenilo, predvsem s prihodom vojaštva. Jeseniški fantje so menda imeli še posebej v želodcu bosanske vojake, ki so očarali jeseniška dekleta. Gostilniške debate fantovskih družb so se kar precej vrtele okrog tega in vrhunec dosegle za silvestrovo 1915–1916, ko so užaljeni Jeseničani

²² Tako je na primer leta 1892 župan Rožman v svoji gostilni predlagal Antonu Trevnu ustanovitev gasilskega društva/požarne brambe. (Žerjav, n. d., str. 47)

²³ Tako na primer: »Slovenski strelski klub se je ustanovil na Jesenicah. Prvikrat se je streljalo v sredo dne 30. m.m. v gostilni g. župana Klinarja. Strelci se prosijo, da bodo redno dohajali vsako sredo, kjer jim bo tudi gospica Rezika prijazno postregla s pristno vinsko kapljico. Na svidenje!« (Jeseniška straža, 10. 12. 1904)

²⁴ Jeseniška straža, 17. 12. 1904.

²⁵ Jeseniška straža, 31. 12. 1904.

²⁶ Jeseniška straža, 14. 1. 1905.

Pri Markotu

v Markotovi gostilni na Savi skovali kar 46 kitic dolgo pesnitev o grehah jeseniških deklet, ki se vse prerade uklanjajo zapeljivim Bošnjakom.

Med vojno je šlo ob splošnem pomanjkanju tudi z alkoholom kar na tesno.²⁷ po njej pa je vino spet teklo v potokih. Največ so si privoščili »frontarji« – tisti, ki so se vrnili z opuščene fronte, s seboj prinesli blago, ki so ga tam nabrali, in s prodajo precej zaslužili. Gostilne so postale središča, kjer so na veliko zapravljali izkupiček, pa tudi centri prodaje blaga, še posebej bakrene žice – »kadorne«. »V neki jeseniški gostilni je bila pravcata baza za določevanje cene 'kadorni' /.../ V dotični gostilni se je lahko dobilo jestvin, ki so bile sicer dosegljive le na 'karte', seveda, le za visok denar. 'Frontarji' so živeli kot še nikdar poprej. Predvsem se je seveda pilo in to na pretek. Letnik 1917 je bil izboren, zlesti štajerska vina so bila prvovrstna, pa tudi rebula in teran sta imela še dostop na slovenska tla. V neki jeseniški gostilni je vino dobesečno teklo, saj si, ako si hotel notri, najprej stopil v vinsko povodenj. Skupina 'frontarjev' si je po vsej

²⁷ Željo po alkoholu so prebivalci skušali potešiti na vse moč načine. »Posebno poglavje bi bilo treba napisati, kako je 'deloval' jeseniški Rdeči križ v prostorih, kjer se danes nahaja restavracija g. Peklarja. Zdravil, ki so količkej dišala po alkoholu, sploh ni bilo dobiti. Konjak, Hofmanove kapljice in razne 'gajstne' pijače, vse to je izginjalo v drugih požiralnikih, kot pa je bilo določeno, češ, ranjenci, ki se vozijo skozi Jesenice, bodo tudi brez teh par kapljic ozdraveli, saj se vozijo domov.« (Tovarniški vestnik KID, 1. 5. 1938)

Poslojpe stare kantine

obleki nataknila stotake in tisočake ter se tako dala fotografirati.^{28,29}

Nacionalne in politične delitve

Z zahajanjem v gostilne so Jeseničani izražali tudi nacionalno in politično pripadnost. Določeni lokali so bili namreč dokaj jasno nacionalno in politično opredeljeni. Gostje so se s prihodom v tak lokal vidno opredelili in dobili priložnost za pogovor in druženje s svojimi somišljeniki.

Nacionalne delitve so bile še posebej razvidne v času Avstro-Ogrske. Nekateri gostilničarji so se jasno opredelili za Nemce. Privilegirali so nemške goste (v glavnem je tu šlo za jeseniški višji sloj – tovarniške uradnike in inženirje), pri njih se je slišal skoraj samo nemški jezik.

Slovenčev dopisnik s Save pravi takole: »Razmere pri nas postajajo vedno bolj čudne. Tako neki gostilničar odganja slovenske goste jako odurno, še drznejše njegova postrežnica. To dejanje pač ne vabi slovenskih gostov.«³⁰

Oktober 1904 je prišlo do napada na slovenske mladeniče v tovarniški kantini (»Deutsches

²⁸ »Kako je ena teh slik prišla v roke tedanjemu tehničnemu ravnatelju Justusu Hofmanu, ni bilo mogoče zvedeti, dejstvo je le, da je g. Ravnatelj deputaciji, ki je prišla z zahtevo po izboljšanju plač, predložil to sliko s pripombo, češ, čemu vam bodo plače, ko imate itak vsega v izobilju.« (Tovarniški vestnik KID, 1. 4. 1938)

²⁹ Tovarniški vestnik KID, 1. 4. 1938.

³⁰ Slovenec, 20. 8. 1904.

Lokalu») na Savi. Vanjo so prišli potujoči muzikantje in na željo Slovencev zaigrali češko narodno *Kje domov moj*. Temu so se nemški gostje ostro zoperstavili.³¹

Nemško petje je bilo v kantini seveda zaželeno. Nekoč so gostje peli *Die Wacht am Rhein*. Tovarniški uradnik Lava ni hotel vstati in peti, pa so ga vrgli na tla in na cesto.³²

Primerov sporov in pretepov med nemškimi in slovenskimi gosti tedanje časopisje navaja še precej.

Nekateri gostilničarji so se bali izgubiti slovenske goste. Tako *Slovenski narod* poroča, da se kantiner Paar (sicer tudi izdelovalec sifona) boji izgubiti svoje jeseniške odjemalce, »zato hodi po gostilnah ter vpije 'živio', če ga nihče od njegovih nemških bratcev ne vidi.«³³ Pa mu taka dvoličnost ni kaj dosti pomagala, Slovenec se ga kmalu spet loti: »Ričet po 6 kr. ponuja kantiner Paar. Na vogalih po tovarni so pozivi: »Prosim, berite! Bitte zu lesen! Od 15. febr. naprej je pri meni ričet po 6 kr.« - Bog zna, ali je tudi ričet slovenski in nemški!«³⁴ Paar res ni imel sreče pri balansiranju med slovenskimi in nemškimi gosti. *Jeseniška straža* tako poroča: »Vitez Wolf s psom je bil te dni nezadovoljen s svojim kosilom ter ga je zalučal po tleh prav po nemški navadi. Kantinerju Paaru seveda ni bilo po volji ter je razočaran vzkliknil: 'Und das die deutsche Inteligenz!' Toda vinskih duhov polni Wolf se razsrđi in odpelje vso svojo nemško bando na kosilo v neko slovensko gostilno.«³⁵

Med nemškimi lokali je treba posebej omeniti »Lutrštempel«. Nemški priseljenci so s seboj prinesli protestantsko vero, v katero je prestopilo tudi nekaj Jeseničanov.³⁶ Protestantje so se zbirali v svojih prostorih, v tako imenovanem »lutrškem templu«. Katoliški in protinemški *Slovenec* tamkajšnje dogajanje (verjetno precej pretirano) opi-

³¹ Slovenec, 29. 10. 1904.

³² Slovenski narod, 9. 1. 1906.

³³ Slovenski narod, 29. 10. 1904.

³⁴ Slovenec, 4. 3. 1905.

³⁵ Jeseniška straža, 14. 1. 1905.

³⁶ Šlo je v glavnem za prestopce iz upora jeseniški duhovščini, predvsem župniku Zabukovcu in kaplanu Zabretu.

suje takole: »Lutrštempel na Savi – za vse. V njem se popiva, telovadi, ob nedeljah in praznikih pleše in pretepa, in ob gotovih časih se opravlja v njem protestantska služba božja. Res lepo!«³⁷ Kdaj pa kdaj je v »Lutrštempel« zašel tudi kak Slovenec, a ga je hitro doletela kritika slovenskih narodnjakov: »Putschöglov tempel. Kakor smo iz verodostojnega vira izvedeli, je bil pretečeno soboto neki Slovenec, ki se drugače kaže radikalca, med turnarji v Putschöglovem 'templu'. Za danes njegovo ime zamolčimo, če pa se to še enkrat zgodi, ga natisnemo z debelimi črkami.«³⁸

Precej nemška je bila, kot že omenjeno, tudi tovarniška kantina, ki so jo obiskovali v glavnem nemško govoreči uradniki. To se je pokazalo na primer ob slovesnem odprtju nove kantine, ko je bilo med 70 povabljenec večina tovarniških uradnikov, »izmed slovenskih narodnjakov pa le g. Treven.«³⁹ Že v prejšnji kantini so bili Nemci privilegirani.

Po prvi svetovni vojni so tako izrazite delitve počasi ponehale. Višji sloji niso bili več tako izrazito nemški, tako da tudi v imenitnejših lokalih ni bilo več mogoče najti skoraj samo nemških gostov.

Gostilničarji so se pogosto zelo jasno politično opredelili – za klerikalce, liberalce ali socialne demokrate. Gostilne so postale zbirališča političnih somišljenikov. Pomembno je bilo že to, katere časopise so gostje v določenem lokalju lahko prelistali, časopisi pa so tudi propagirali določene gostilne.

Časniki z začetka 20. stol. kar pogosto izpostavljajo »napačno« politično usmerjenost gostilničarjev. Tako na primer dopisnik *Slovenca* pri poročilu o hudem pretepu v Robičkovi gostilni (sicer na Hrušici – v bližini Jesenic) navrže, da ima to gostilno pač *Slovenski narod*⁴⁰. Dopisnik *Slovenskega naroda* pa svari pred črnimi hujskači, ki imajo »društveni lokal /.../ na Savi v fajmoštrovi gostilni, katero ima na račun neka farška baba po imenu 'Pogačenča'«. ⁴¹ Medtem pa je na Jesenicah le ena gostilna, ki je naročena na *Slovenski narod* (Trevnova gostilna na Savi – sedež liberalnega *Naprednega izobraževalnega društva*). »Svobodni

slovenski možje, obiskujte le to gostilno, drugih se izogibajte!« zaključuje dopisnik.⁴² Naslednje leto pa se *Slovenec* ob poročanju o občinskih volitvah zgraža, da je bila »Višnarjeva gostilna /.../ središče, od koder so letali liberalni agitatorji na vse strani«. ⁴³ Tudi kavarnarja Valjavca nima Slovenec prav nič v časteh. »Bil je vnet pristaš jeseniških liberalcev, njegova kavarna je bila pribežališče naših Humarjev in Fabincev. Mi ne jokamo za njim.«⁴⁴

Tri glavne politične struje (klerikalci, liberalci, socialni demokrati) in kasneje temu ustrezna politično opredeljena društva so imeli svoje sedeže sprva v gostilnah, pa tudi kasneje, ko so prišli do svojih prostorov, so jim pridružili gostinske lokale. Gostilne so bile pač najprimernejše za njihovo dejavnost, saj so omogočale zbiranje, razpravljanje o raznih zadevah in vprašanjih, poleg tega pa še možnost prijetnega druženja somišljenikov ob kozarcu pijače. S tem se je nadaljevala tradicija gostiln kot prostorov zbiranja in razpravljanja o aktualnih zadevah.

Izgredi, javni red in mir

Po eni strani so bile gostilne središča kulturnega življenja, po drugi pa prostori pijančevanja, pretepev, razvrata in nemoralnosti, kot so to označili klerikalci (pa čeprav pogosto le z namenom očrniti svoje idejne nasprotnike). Zelo jasno se to pokaže pri temeljnih načelih orlovstva⁴⁵: »Kot posebno važno zadevo smatra orlovstvo boj pijančevanju, veseljačenju in zapravljanju. /.../ S svojim delom v telovadnici in na sestankih pa Orel odteguje mladino od gostiln ...«⁴⁶ Duhovščina je z dvomom gledala že na navadne gostilniške plese, posebej hudo pa je bilo, ko so nekateri lokali prirejali take prireditve kar v postnem času, tako v adventu kot pred veliko nočjo.

Gostilne niso vedno upoštevale policijske ure. Kot kažejo poročila v časnikih (pa ne le klerikalnih!), so odhajajoči gostje s hrupom, petjem in prepiranjem pogosto motili nočni počitek okoliških prebivalcev.

³⁷ *Slovenec*, 21. 5. 1904.

³⁸ *Jeseniška straža*, 10. 12. 1904.

³⁹ *Slovenec*, 9. 9. 1905.

⁴⁰ *Slovenec*, 21. 5. 1904.

⁴¹ *Slovenski narod*, 29. 8. 1904.

⁴² *Slovenski narod*, 17. 9. 1904.

⁴³ *Slovenec*, 24. 3. 1905.

⁴⁴ *Slovenec*, 3. 2. 1906.

⁴⁵ *Prvo telovadno društvo Orel je bilo ustanovljeno prav na Jesenicah, in sicer 23. februarja 1906.*

⁴⁶ *Ilustrirani Slovenec*, 25. 7. 1926

»Iz Jesenic se nam piše: Nočni nemiri v skrajnem delu Save so postali zadnji čas naravnost neznanjski. Siti smo do grla 'telečjih' basov, kateri pa navadno končajo s prepirom, pridušanjem in kletvino, da se nam ježijo lasje. In to se ponavlja sleherno noč in navadno do ranega jutra. Zadnje noči smo imeli celo srečo, slišati prepevati tukajšnje 'pokarce'; bilo je nekako o polnoči. Kakor že znano, so te 'device' ob času zadnje stavke tožile, da se jim v moralističnem pogledu nastavljajo zanjke. Da je naša policija sicer zelo marljiva, se ji ne more odrekati, toda znano nam ni, koliko ta stori v vzdržavo nočnega miru – vsi znaki govore za to, da se ponočni razgrajalci v našem delu Save zelo nemoteno gibljejo. Prosimo slavno županstvo, da čim preje poskrbi za nočni mir in red in, če v to ne zadostujeta dva policaja, nastavita naj se še dva. – Občinski dohodki so pač taki, da bode občina te večje izdatke zelo lahko prebolela in mi ji bodemo za nočni mir in osebno varnost zelo hvaležni. Prosimo tedaj!«⁴⁷

Tudi na bližnji Hrušici so si prebivalci želeli nočnega miru. Zlasti ob nedeljah in praznikih so bile gostilne odprte pozno v jutro, slišalo se je kričanje, preklinjanje, razlegala se je godba. Tudi tu naj se ne bi upoštevala policijska ura, menda za to niso poskrbeli ne župan ne žandermerija.⁴⁸

Sicer pa to na Jesenicah ni bilo nekaj novega. Že »28. junija 1775. se pritožuje jeseniški podsodnik Anton Deiller na rudarsko nadsodišče v Ljubljani o nedisciplini in razuzdanosti svojih podrejenih ogljarjev, knapov in kovačev. Cele noči pijejo, pojejo in so pretepi na dnevnem redu, kljub temu, da je to pod kaznijo prepovedano. /.../ Vodja vseh razgrajačev je pa neki Luka Stroj z Javornika.«⁴⁹

Tudi pretepi v gostilnah in na poti domov niso bili tako redki. Tako na primer poroča *Slovenec*: »V sredo zvečer je policaj Koritnik peljal nekega razgrajača iz Trevnove gostilne v občinski zapor. Tovarniški kovaški pomočnik Grohar je policaja mahnil po glavi ...«⁵⁰

⁴⁷ *Slovenski narod*, 19. 8. 1904.

⁴⁸ *Slovenec*, 2. 8. 1904.

⁴⁹ *Tovarniški vestnik KID*, 1. 6. 1939.

⁵⁰ *Slovenec*, 31. 3. 1906.

Tone Čufar situacijo zajame v satiričnem malem oglasu: »V Boksarsko šolo pod klancem na Javorniku sprejemajo nove kandidate. Vodil se bo ročni, gumijasti in vezani boks. Trenirali bodo odpornost na gostilniške obračune na

Policija je pri tem, vsaj po mnenju nekaterih, pogosto stala križemrok. *Slovenčev* dopisnik tako pravi: »Zakaj so policaji? Tine: Peter, povej no, zakaj smejo v templu vedno plesati brez licence? Kaj delajo policaji, da nikoli ne vidijo in ne slišijo direndaja v templu? Peter: Po klerikalnih gostilnah hodijo, ali so zaprte ob policijski uri, pa ne morejo vsega videti in slišati. Zakaj se toliko pleše in vpije po gostilnah? Zato ker je župan gostilničar in gostilničarji skoraj vsi odborniki.«⁵¹

Dopisnik *Slovenskega naroda* pa mu prej kot v enem mesecu vrne, ko zatrdi, da se pristne katoliške gostilne na Savi spoznajo po nedeljski godbi. Gre za gostilne Arh, Markež in Jelenc, kjer se bere samo Slovenca. Vsako nedeljo »pobožni oštir« opoldne zmoli »Gospodovo oznanjenje« in s tem odpre ples. Oglasi se harmonika in igra do ranega jutra. Katoliški mladeniči odmore izkoristijo za tepež in prelivanje krvi, potem pa se spet zavrtijo.⁵²

Če je že policija stala križemrok, so pa večkrat za red poskrbeli kar sami gostilničarji. Tako je menda gostilničarka pri Markotu na Savi kaj dobro znala delati red in vreči ven kakega nadležnega razgrajača, ki mu tudi ni več dala pijače.⁵³

Konec tridesetih let je policijska ura menda vendar nekoliko bolj stopila v veljavo, a to nekaterih ni prav nič oviralo pri nadaljevanju starih navad: »Policijska ura je končno pri nas postala odločujoč činitelj za zapiranje pogostinskih loka-

plesu in nočno krotitev pretepačev. Kogar zanima jesenski tečaj, naj se vpiše! Šolsko geslo je: Čim delj jih držiš, tem več jih dobiš!« (Toti list, 16. 9. 1939)

⁵¹ *Slovenec*, 13. 8. 1904.

⁵² *Slovenski narod*, 9. 9. 1904.

⁵³ *V gostinskih lokalih so bili seveda nezaželjeni tudi gostje, ki niso mogli plačati zapitka. Eden od njih si je tik pred drugo svetovno vojno privoščil takole potegavščino: »Kolidvorski nosač št. 1 je bil žejen. – Stopil je v kavarno Novak. Bilo je že zvečer – v torek 12. decembra 1939 – upal je, da bo iztaknil dobrega človeka. Res ga je našel. Sedel je pri mizi in pravkar naročil vino. Popil ga je nosač št. 1. Dobri človek se s tem ni strinjal in vina ni maral plačati. Zastonj pa še miši ne plešejo in tudi kavarnarji ne morejo zastonj točiti pijače. Kavarniško osebje je nosača poneslo na cesto, ga postavilo iz toplih prostorov na hladno.« Nosač je užaljen jeseniške fante prepričal, da je »dobri človek« tolovaj Hace, ki je v tistem času stražil po Sloveniji. Fantje so stvar vzeli zares, gosta so prijeli in ga peljali na policijo, kjer pa se je hito razjasnilo, da to ni Hace, pač pa neki inženir iz Ljubljane. In tako so »namesto Haceta /.../ imeli samo – hec.« (Toti list, 1. 1. 1940)*

lov. /.../ Večina prebivalstva in tudi gostilničarjev to dejstvo z veseljem pozdravlja. Vsak je naslednji dan vesel, da se je dobro naspal po zaslugi policijske ure. Pravi vinski bratci pa se seveda ne dajo ugnati. Ti gredo izven območja naše policije in tam gasijo po gostilnah strašno žejo včasih do svetlega jutra. Pravijo, da teh bratcev ni ravno malo.«⁵⁴

Tone Čufar primerja gostilniške razgrajče kar z divjimi petlini: »Jesen je čas lova. Po časopisih preganjamo kmečko nadlego – poljske miši. Po gostilnah pa uganjamo preslovansko hejslovanstvo z gosti. Četudi je cviček skoraj jesihu podoben, človeka le navduši in mu razveže jezik. Človek z navdušenim srcem in razvezanim jezikom je pa podoben divjemu petelinu, ki prepeva. Kadar je petelinov več skupaj in so še dekleta zraven, nastane včasih huda muzika, včasih piano, potem se pritisne forte in fortissimo, adante in allegro. Divjega petelina na lovu ustrelje, če jim ne – popiha. Tako je tudi z navdušenci. Zavežejo jim jezike, če jim ne – odpétajo.«⁵⁵

Takšno pijančevanje in zabavanje, sploh v nižje rangiranih gostilnah, kajpak ni veljalo za častno. Pa se mu je bilo vseeno težko upreti, tako da je bilo treba precej prikrivanja, da so si imenitnejši gostje ohranili dobro ime. »Pod mizo zlezal je iz samega strahu, da bi ga ne izpoznal policaj, nekdo, ki sicer pokonci hodi in je ponosen na svoj 'nevpogljiv' tilnik. Pridružil se mu je pod mizo 'brat', ki ga je 'Jeseniška straža' razglasila za najelegantnejšega telovadca. Policijska ura je bila že zdavnaj minila ...«⁵⁶

Moralisti so se zgražali nad »pevačicami« v enem od jeseniških lokalov: »Mi mislimo, da to res ni za naše kraje. To naj ohrani jug zase, če brez tega živeti ne more. Nam se smilijo tista uboga dekleta, ki morajo večer za večerom za denar izpostavljati sebe in svojo mladostno lepoto in v gostilniškem zraku kvariti svoj glas. /.../ ... spominjam se še, kako je svoj čas uvedla na Jesenicah pevačice neka druga kavarna. Danes pevačic tam ni več in kavar- na le še skromno životari.«⁵⁷

Kavarna Pariz⁵⁸ je imela sploh dvomljiv sloves zbirališča lahkih žensk, če ne celo prostitutk. Vsekakor je bilo za ženske precej nesprejemljivo, da bi zahajale tja. Še posebej velike težave z »zloglasnimi ženskami« so se v naselju in okolici pojavile ob projektih, ki so sem pritegnili veliko tuje delovne sile. Tako delavcem in gospodom v času gradnje karavanškega predora ni manjkalo ženske družbe. »Strašne razmere so na Hrušici,« povzema *Slovenec* besede nekega italijanskega duhovnika. »Ravno sedaj se je nateplo na Hrušico polno zloglasnih žensk. Ker so ponekod dela pri novih železnicah dokončana, naselile so se te vrste žensk po drugih krajih, kjer se grade železnice. So namreč take, ki zloglasnega zaslužka iščejo samo v krajih, kjer se gradi železnica ...«⁵⁹

Imenitnejši lokali

Med imenitnejšimi, »meščanskimi« lokali so bili tisti v hotelih (Triglav, Paar, Pošta⁶⁰). Vnje so zahajali večinoma le pripadniki višjih slojev (uradniki, inženirji, trgovci, uspešni obrtniki ...) in tuji gostje. Tako je na primer restavracija hotela Triglav nudila imenitno hrano gostom višjega

⁵⁸ Z napisom *Kafana Paris* v cirilici.

⁵⁹ *Slovenec*, 16. 9. 1905 – Prihod kake »zloglasne ženske« na Jesenice je včasih kar odmeval v časopisju: »Srečne Jesenice! Na štev. 100 prenočuje že nekaj dni ženska, ki je prišla iz zavoda madame Löwy. Posestnik št. 100 je gostilničar in občinski odbornik. V gostilno prihaja sedaj veliko radovednežev. Policaj je bil to žensko že aretiral in izročil orožnikom. Ti so jo pa izpustili in štev. 100 jo je spet sprejela pod streho.« (*Slovenec*, 10. 12. 1905).

Ta številka 100 je bila gostilna Jakoba Mesarja. Mesar je sicer eno leto prej v Jeseniški straži objavil sledeči oglas: »Gostilničar Jakob Mesar na Jesenicah št. 100 tik državne železnice in v neposredni bližini novega kolodvora se priporoča sl. občinstvu na Jesenicah in z okolice. Toči raznovrstna najboljša domača pristna vina in Gössovo ter Kernovo pivo. Tu se dobe vedno topla in mrzla jedila ter vsak čas izboren čaj in dobra kava po najnižjih cenah. Na razpolago ima udobne prostore. Postrežba točna. Za mnogobrojen obisk se prav topla priporoča Jakob Mesar.« (*Jeseniška straža*, 24. 12. 1904)

⁶⁰ *Jeseniška straža* prinaša tale oglas: »Naznanilo. Velecenjenemu občinstvu uljudno naznanjava, da sva prevzela staroznano gostilno 'Na pošti' na Jesenicah – Prosiva za naklonjenost veleslavnega občinstva ter zagotavljava da bode najina glavna skrb, vedno točno postreči velecejene goste z gorkimi in mrzlimi jedili ter z izborno pijačo. Tudi se priporoča za ženitovanjske pojedine i.t.d., p.n. tujcem in izletnikom je pa 14 moderno opravljenih sob na razpolago. Za mnogobrojni obisk se najudanejšje priporočata Ludovik in Ivanka Herdinger. Na Jesenicah (Gorenjsko), 14. decembra 1904.« (*Jeseniška straža*, 17. 12. 1904)

⁵⁴ *Na mejah*, 1. 2. 1937.

⁵⁵ *Toti list*, 16. 11. 1939.

⁵⁶ *Slovenec*, 18. 11. 1905.

⁵⁷ *Na mejah*, 1. 7. 1937.

družbenega položaja. Hotel Paar se je ponašal z velikim vrtom in restavracijo ter pivnico, kamor je zahajalo precej domačih nemško govorečih gostov.

Poseben pomen je imela tovarniška Kazina, shajališče uradnikov, nameščencev in inženirjev KID.

Višje rangirane so bile tudi kavarne (kavarna Čop, kavarna Novak, kavarna Pariz).

Hotel Paar

Prvo kavarno na Jesenicah je maja 1905 odprl Fran Valjavec v prostorih, kjer je imel prej lokal trgovec Weiner, poleg trgovine g. Bremca.⁶¹ Kavarnar je bil naprednjak. Videti je, da so se pri njem zbirali predvsem jeseniški liberalci. Leta 1906 je odšel z Jesenic. *Slovenec* to zajedljivo komentira: »Zopet eden. Kavarnar Valjavec je izginil z Jesenic. Pravijo, da se že pelje čez lužo v blazeno Ameriko. Bil je vnet pristaš jeseniških liberalcev, njegova kavarna je bila pribežališče naših Humarjev in Fabincev. Mi ne jokamo za njim.«⁶²

Oprema v teh lokalih je bila na višjem nivoju, ravno tako postrežba. Kar pogosto so prirejali plese z živo glasbo. Navadno so najeli razne lokalne skupine glasbenikov. Vendar pa tudi tu, sploh pri kavarni Novak, ni veljala stroga omejitev na lokalno smetano.

Kavarna Novak – hotel Korotan

Pomembno žarišče družabnega življenja na Jesenicah v zadnjih letih pred 2. svetovno vojno je bila kavarna Novak, kasneje preimenovana v hotel Korotan. Odprli so jo leta 1935. Že od začetka je veljala za enega od imenitnejših jeseniških lokalov. *Slovenski narod* takole poroča o odprtju:

»... kavarna, restavracija in vinotoč pa so bili slovesno otvorjeni na novega leta dan. Vsi lokali so kar najbolj luksuzno in praktično opremljeni. Velika in svetla kavarniška dvorana kakor tudi vsi ostali prostori se segrevajo na centralno kurjavo, ki je zavarovana z marmornatimi kamni in plo-

ščami. V dvorani in na balkonu je okrog 80 mizic, vse stene so obložene z najfnejšim lesom iz orehovitih korenin, tla so vsa parketna, izredno lepo in praktično pa so urejena stopnišča. Posebno pozornost pa vzbujajo med vsemi posetniki električna napeljava in svetlobna telesa, kakršna najdeš le v modernih in novih lokalih v velikih mestih. Vse naprave, ki so prvovrstno in praktično urejene, pričajo o velikem okusu gospodarja ter večji roki in praktični zamisli arhitekta g. inž. Faturja. Pod kavarno je vinotoč, manufakturna trgovina in pekarna. V dvoriščni zgradbi je depandanca ter v njej in v glavni stavbi mnogo komfortno urejenih tujskih sob s kopalnicami na toplo in mrzlo vodo.

Na dan otvoritve so bili vsi prostori zasedeni do zadnjega kotička. Mnogo ljudi ni našlo prostora in so se morali vrniti. Naše mesto je s to moderno stavbo na zunaj mnogo pridobilo. Jesenice počasi postajajo res mesto tudi na zunaj – v tej ponosni zgradbi pa smo dobili reprezentativne lokale, ki pričajo o gospodarjevi podjetnosti in ki so na Gorenjskem še sila redki.«⁶³

Kako pestro je bilo dogajanje v novi jeseniški pridobitvi, nas prepričuje tale oglas:

»Manufakturna in modna trgovina za dame in gospode

Kavarna – hotel – restavracija
Janko Novak, Jesenice

Velika izbira manufakture in pletenin vseh vrst za zimski sport najboljše kakovosti in po najnižjih cenah iz lastne tovarne pletenin v Radovljici. – V restavraciji točim najboljša vina in po-

⁶¹ *Gorenjec*, 1. 4. 1904.

⁶² *Slovenec*, 3. 2. 1906.

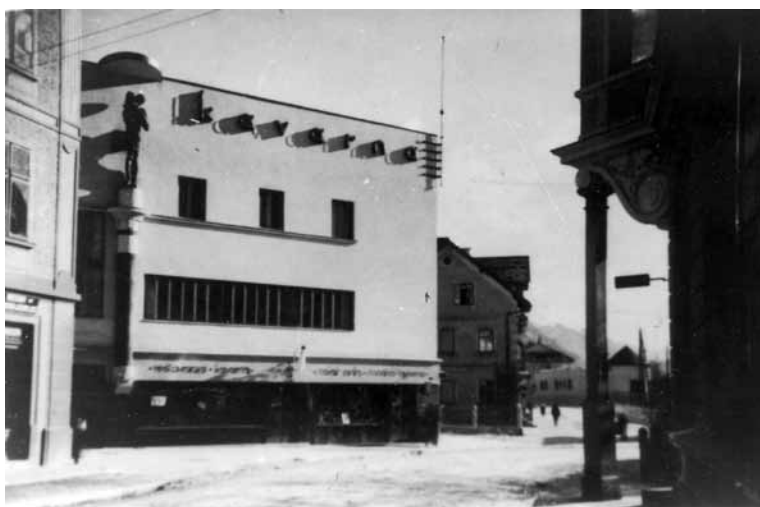
⁶³ *Slovenski narod*, 5. 1. 1935.

Tančarjeva hiša, v ozadju hotel Triglav

Desno hotel Korotan, levo hotel Triglav

Kavarna Novak – hotel Korotan, desno hotel Triglav

strežem s toplimi in mrzlimi jedili. Sprejemam abonente na hrano po dogovorjenih cenah. – V moderno opremljeni kavarni je gostom na razpolago biljard. Za zabavo je poskrbljeno z reproducirano glasbo, pri družabnih večerih in podobnih prilikah pa bodo sodelovali renomirani orkestri ali jazzi. Gostom so na razpolago največji jugoslovanski dnevnik ter ilustrirani listi in revije. V poslopju so lepi prostori za zaključene družbe in klubske lokale. – V hotelu so za tujce, trgovske potnike, smučarje in turiste na razpolago udobno opremljene tople sobe s toplo in mrzlo vodo.

Za številni obisk se vsem vljudno priporoča Janko Novak⁶⁴.

Novak v svojem oglasu ni pretiraval. Za kosilo so se abonirali predvsem višji uslužbenci pri železnici. Kavarna je bila res imenitna, v dunajskem slogu. Gostje so lahko polistali po časopisih in revijah, debatirali in odigrali kako partijo biljarda. Zvečer so tja zavili poslušat glasbo in kaj popit. Igral je »šramel« jeseiških muzikantov (Rado Kleč, Franc Čelesnik, Ludvik Veber, Pepi Medvešček, Reichmann). Zelo znani in obiskani so bili sobotni plesi, kjer so se pari zavrteli v ritmu jazz-a. Mladi Skalaši so po sobotnem smučanju ali izletu v gore pogosto zavili še v Korotan malo zaplesat. Obiskovalci so bili v glavnem pari srednjih let, pa tudi mlajši, če so si to lahko privoščili. Lokal je bil namreč precej drag in bolj imeniten, »meščanski«, »hohštaplarski«. Za na ples je bila seveda obvezna večerna obleka s kravato za moške.⁶⁵ Vendar pa dogajanje v Korotanu ni bilo popolnoma zaprto za delavce. Relativno visok življenjski standard jim je

⁶⁴ Slovenski narod, 19. 1. 1935.

⁶⁵ »Naše dve (sestri, op. p.) sta sprošile, da jih je ata gor peljal. Joj joj, sta se uštimale, da sta ble lepe!«

omogočal, da so se vsaj občasno udeleževali takih prireditve, če jih je to seveda veselilo.⁶⁶

Kazina

Lokal, najbolj ekskluzivno namenjen za lokalno elito, je bila tovarniška Kazina, zgrajena leta 1905.⁶⁷ V največji meri je bila namenjena uradnikom in inženirjem KID (kar nekaj od njih je bilo Nemcev) ter tujim gostom železarnice. Gostom je nudila namestitve, tovarniškim nameščencem kosilo v odlični restavraciji, poleg tega pa še prostor za druženje, pogovore in igranje šaha. Posebej imenitni so bili prostori v prvem nadstropju, kjer so menda stregle samo najlepše natakaričice. In s čim so se uslužbenci KID lahko pogostili? Najemna pogodba iz leta 1930 določa takole: »Najemnik daje aboniranim uradnikom: kosilo, sestojče iz juhe, pečenke ali govejega mesa z dvema prikuhama in močnatno jedjo, večerjo, sestojče iz mesa z dvema prikuhama ali iz predjedi z močnato jedjo, ali iz močnate jedi, ki pa mora biti enako vredna preje omenjenima večerjama. Hrana mora biti prvovrstno pripravljena, okusna in tečna, z zadostno množino masti ter mora biti čim večja izprememba v vrsti jedil, tako da ni enolična, kakršna bi mogla biti v kvar zdravju, ali ki bi se sčasoma mogla pristuditi. /.../ Na zalogi mora biti vedno najmanj troje vrst dobrega, pristnega vina, ter prvovrstno pivo, katero se sme točiti uradnikom ali naravnost iz soda, ali pa v originalno polnjenih steklenicah.«⁶⁸

Delavci so Kazino redkokdaj videli od znotraj, kvečjemu so si kdaj pa kdaj spodaj za domov kupili malo golaža ali juhe, ki sta bila okusna in dokaj poceni. V lokalu so občasno prirejali plese in razne zabave za zaprte družbe, pustna in silvestrska veseljačenja. KID je prostore izkoristila za svoje prireditve, na primer sprejeme jubilarov železarnice (za 40 let delovne dobe KID) ali družabni večer za fante iz samskega doma KID. Tu so se zbirali člani določenih društev in skupnosti, po-

vezanih s KID (na primer stanovsko zborovanje strojnikov KID in sestanki Kluba uradnikov KID, zakuska za člane gasilske čete KID na Florjanovo nedeljo).

Leta 1940 so Kazino obnovili. V *Tovarniškem vestniku* objavljen lep opis novih prostorov:

»Prejšnji teden je pričela poslovati tovarniška restavracija – prav za prav naša menza za sodelavce in goste.

Otvoritev je bila izvedena brez kake posebne slovesnosti, kar je z ozirom na resnost časov bolj primerno.

Obnovitev kazine, kakor smo jo prej imenovali, je bila izvedena zelo posrečeno tako glede prostorov, kakor glede opreme, ki daje možnost zdrave, okusne in udobne postrežbe. Posebno kuhinja je opremljena po novih higienskih načelih, električnih kuhalnih in hladilnih naprav. Tudi točilnice so opremljene z modernimi hladili. Gotovo najbolj moderna oprema gostinske obrti v naši deželi.

Kazina je bila prav za prav predelana iz starega poslopja, pa je ta preureditev izvedena tako, da je bivanje v prostorih povsem novi svet napram starim prostorom. Čisto na vrhu so urejene sobe za goste, ki poslovno posečajo industrijo in ostajajo tu dalje časa, prvo nadstropje je nekak dom za nameščence. Že samo stopnišče je in vestibul sta tako praktično kot arhitektonsko urejena najbolj prijetno. V prvem nadstropju je sredi zelenja kip Nj. Vel. kralja. Tu je tudi čitalnica – opremljena udobno in mirno, da je ta prostor res v izrazu kultura. Dalje so sobe za igranje in šahiranje, desno pa je velika jedilnica, ki je najlepši prostor v zgradbi. Vsa izdelana iz žganega lesa v kmetskem slogu in v tem slogu tudi opremljena po stenah. Je pa jedilnica za številno uradništvo, ki se je tam hranilo že prej, premajhna. Zato so razširjeni prostori v pritličju, ki je poglobitveni del restavracije. Nasprotno s tovarno, kjer je vse samo od sebe nekam črno, so prostori opremljeni svetlo. Tu je privlačno shajališče tudi za družbe in družine sodelavcev.«⁶⁹

Ob stiski s prostorom v Kazini je prišlo še do notranje delitve – nižje rangirani so bili namešče-

⁶⁶ Na splošno velja med Jeseničani prepričanje, da je bil življenjski standard delavcev, zaposlenih v železarni, v letih pred 2. svetovno vojno kar visok. Plače so bile dobre, pogosto se poudarja, da so si lahko privoščili tudi boljše obleko in bili na splošno zelo zaželeni ženini pri dekletih iz bližnje in daljne okolice.

⁶⁷ *Tovarniški vestnik KID*, 1. 2. 1941.

⁶⁸ *Najemna pogodba za gostilniške prostore KID*, 1. 4. 1940. GMJ, Arhiv KID, škatla 80, mapa 98.

⁶⁹ *Tovarniški vestnik KID*, 1. 6. 1940.

ni v spodnjo jedilnico. »Obratovanje prenovljene restavracije K.I.D. /kazine/ prične v ponedeljek 27. t. m. Vsled zmanjšane obsega restavracijskih prostorov I. nadstropja se priporoča gg. delovodjem in nižjim nameščencem, da se poslužujejo onih pritličnih prostorov, ki so zanje rezervirani.«⁷⁰

Viri

- Gornjesavski muzej Jesenice, Arhiv Kranjske industrijske družbe, škatla 80, mapa 98, najemna pogodba za gostilniške prostore Kranjske industrijske družbe, 1. 4. 1940.
- Gornjesavski muzej Jesenice, Arhiv Tehniškega muzeja Jesenice, mapa I/2, inv. št. 652, Obvestilo Kranjske industrijske družbe, 21. 5. 1940.
- Gornjesavski muzej Jesenice, Žerjav Anton, *Spominski zapiski*, Po zbranih spominih ustnega izročila spisal v letih 1981 do 1991.
- Časniki in časopisi: *Gorenjec*, *Ilustrirani Slovenec*, *Jeseniška straža*, *Na mejah*, *Slovenec*, *Slovenski narod*, *Toti list*, *Tovarniški vestnik Kranjske industrijske družbe (Tovarniški vestnik KID)*.
- Pogovori z informatorji.

Literatura

- Rjazancev Aleksander, *Razpad fužin in nastanek metalurške industrije na Jesenicah*. V: Franc Konobelj, ur. *Jeklo in ljudje: Jeseniški zbornik I*. Skupščina občine Jesenice, Jesenice 1964, str. 19-40.
- Torkar Tahir Zdenka, *Razvoj delavskega naselja v Podmežaklji ob današnji cesti 1. maja do leta 1941 (etnološki oris)*. Neobjavljeno diplomsko delo. Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Filozofska fakulteta, PZE za etnologijo, Ljubljana 1985.

Seznam fotografij

Vse objavljene fotografije so iz fototeke Gornjesavskega muzeja Jesenice.

Zusammenfassung

GASTSTÄTTEN IN JESENICE VOM ENDE DES 19. JAHRHUNDERTS BIS ZUM ZWEITEN WELTKRIEG

Gaststätten waren eines der wichtigsten Zentren des geselligen Lebens in Jesenice sowohl vor als auch nach dem Zweiten Weltkrieg. An der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert erlebte Jesenice eine Blüteperiode mit einer beschleunigten Entwicklung der Eisenindustrie und starker Zuwanderung. Parallel dazu vergrößerte sich auch die Zahl von Gasthäusern, Schankwirtschaften, Kaffeehäusern, Restaurants und Hotels. Die Inhaber und Namen der Lokale wechselten mit der Zeit, die Zahl war aber immer hoch.

Der Bedarf an Gastlokalen war beträchtlich. Sowohl die Arbeiterschaft als auch die Angehörigen höherer Schichten waren dort einquartiert oder kamen regelmäßig zum Mittagessen; hier suchten sie Gesellschaft, Unterhaltung, vor allem aber kurzes Vergessen der täglichen Sorgen. Gerade die Suche nach einem Alkoholrausch nach schwerer Arbeit ist wohl ein Charakteristikum von Industrie- und Bergwerkssiedlungen, zu denen auch Jesenice gehörte.

Die Lokale zogen mit ihrem abwechslungsreichen Geschehen verschiedene Bevölkerungsgruppen an. Außer Essen und Trinken konnten die Gäste hier die Tagespresse lesen und über Neuigkeiten diskutieren, Karten oder Schach, mancherorts auch Boccia spielen. Neben hitzigen Debatten wurde auch gesungen, manchmal spielte jemand Ziehharmonika oder ein anderes Instrument. Einige Wirte veranstalteten regelmäßig Tanzfeste mit Musik lokaler Musiker, vor allem an Samstagen und Sonntagen. Ein Teil des Angebotes – natürlich nicht in allen Lokalen – waren Silvesterfeiern, Faschingsfeste und ähnliches. Die vornehmeren Lokale boten ihren Gästen Unterhaltung mit Live-Musik oder zumindest „Musik aus der Dose“. Häufig war der Gasthausbesuch Teil des Sonntagsausfluges.

Gaststätten waren oft Treffpunkte von Vereinsmitgliedern. Die Wirte waren nicht selten eif-

⁷⁰ Obvestilo KID, 21. 5. 1940. Gornjesavski muzej Jesenice, Arhiv TMJ, mapa I/2, inv. št. 652.

rige Mitglieder oder sogar Gründer der Vereine. In den Lokalen reihten sich so Sitzungen, Vollversammlungen und unterschiedliche Veranstaltungen der Vereine – Vorträge, politische Treffen, Musik- und Theatervorführungen sowie andere kulturelle Darbietungen, Tanz- und Volksfeste – aneinander.

Mit dem Gasthausbesuch drückte die Bevölkerung von Jesenice aber auch ihre nationale und politische Orientierung aus. Bestimmte Lokale waren nämlich klar national und politisch zugeordnet.

Zur Zeit Österreich-Ungarns waren die nationalen Teilungen besonders sichtbar. Einige Wirte deklarierten sich eindeutig als Deutsche. Sie privilegierten deutsche Gäste – hauptsächlich handelte es sich hier um die Oberschicht von Jesenice, Beamte und Ingenieure aus der Fabrik – und in ihren Lokalen war fast ausschließlich die deutsche Sprache zu hören. Nach dem Ersten Weltkrieg vererbten solche ausgeprägten Unterscheidungen allmählich.

Auch politisch legten sich die Wirte oft eindeutig fest – für die klerikale, liberale oder sozialdemokratische Seite. Gaststätten wurden somit zu Treffpunkten politisch Gleichgesinnter. Die drei wichtigsten politischen Lager (Klerikale, Liberale, Sozialdemokraten) und später die dazugehörigen politisch deklarierten Vereine hatten ihren Sitz zunächst in Gasthäusern. Auch nachdem sie über eigene Räume verfügten blieben Gaststätten ein Treffpunkt.

Einerseits waren Gasthäuser Zentren des kulturellen Lebens, andererseits Orte der Trunkenheit, der Prügeleien, der Ausschweifung und Sittenlosigkeit, wie das die Klerikalen bezeichneten (meist nur in der Absicht, die ideellen Gegner anzuschwärzen). Nicht immer wurde die Polizeistunde in den Gasthäusern eingehalten. Wie Zeitungsberichte zeigen störten die aufbrechenden Gäste mit Lärm, Gesang und oft auch Streitereien die Nachtruhe der Bewohner. Auch Prügeleien in den Lokalen bzw. am Weg nach Hause waren häufig. Bestimmte Lokale hatten den zweifelhaften Ruf, Treffpunkte leichter Mädchen oder sogar Prostituiertes zu sein.

Zu den vornehmeren, „bürgerlichen“ Lokalen zählten jene in Hotels (wie Triglav, Paar, Pošta). Sie wurden meist nur von Angehörigen der höheren Schichten (Beamte, Ingenieure, Händler, erfolgreiche Gewerbetreibende u. ä.) und fremden Gästen besucht. Von besonderer Bedeutung war das Kasino der Fabrik, ein Treffpunkt von Beamten, Angestellten und Ingenieuren der KID. Auch die Kaffeehäuser (Café Čop, Café Novak – Hotel Korotan, Café Pariz) nahmen einen höheren Rang ein. Ausstattung und Bedienung in diesen Lokalen hatten ein höheres Niveau. Recht häufig wurden Tanzfeste mit Live-Musik organisiert, wobei meist lokale Musikgruppen engagiert wurden. Doch auch diese Lokale – insbesondere das Café Novak – waren nicht nur auf die lokale Prominenz beschränkt.

Schlagwörter: *Gaststätten, Jesenice, geselliges Leben, nationale und politische Teilungen*